

Történelem a nevekben

Benkő Loránd: *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról.*
Budapest, Akadémia Kiadó,
1998. 185 pld.

A névtan fontos szerepet tölt be más tudományágak, elsősorban a történettudomány mellett. A tulajdonnevek vizsgálata által nyert eredményeket történelmi következtetések levonására lehet felhasználni. Ilyen következtetések esetén azonban a névtani eredmények mellett más szempontokat is figyelembe kell venni, önmagukban ezek az eredmények nem perdöntőek. Mivel a névtani eredmények segíthetik más tudományágak művelőit, fontos, hogy a névtanosiak akkor is rámutassanak téves megállapításokra, ha megnyugtató választ az adott kérdésben nem tudnak adni.

Benkő Loránd Árpád-korra vonatkozó névtani kérdéseket taglaló cikkei közül tizenkilenc közleményt jelentetett meg jelen tanulmánykötetében. A tanulmányok egy része már megjelent cikkek átdolgozása, más részét pedig még nem publikálta a szerző. A könyv végén található könyvészeti tájékoztató alapján megtudhatjuk, hogy melyek a korábban már közölt alkotások, s ezeket hol találjuk meg, illetve változtatott-e rajtuk a szerző vagy sem. A közölt anyag két nagyobb egységre bomlik: az első nyolc közlemény Anonymus-tanulmányokat, az ezt követő tizenegy pedig vegyes tárgyú névtanulmányokat tartalmaz. A második rész a székelykérdés mellett elsősorban településtörténeti kérdésekre ad választ.

Az Anonymus-tanulmányok sorát a helynév – személynév – történés korrelációjának vizsgálata nyitja meg. Anonymus Gestájában a személynév és a helynév közötti viszony lehet „nyílt jellegű”: mind a személynév, mind a helynév megjelenik a szövegben, de a névadás aktusa nem szükségszerűen található meg. A viszony lehet

„burkolt jellegű”: vagy csak személynév vagy csak nemzetségnév található meg a szövegben, a helynév azonban konkrétan nem szerepel. E négy csoportra bontva elemzi Benkő Loránd a Névtelen *Gesta Ungarorum*-ában található helyneveket. A fent említett korreláció szempontjából vizsgálja meg Erdély egykori négy helységnevét, ami P. mester munkájában egy eset kivételével (*Esküllő*) mint személynév jelenik meg. Az Anonymus-tanulmányok során azonban nemcsak Erdély helyneveit tekinti át a szerző, hanem a Felső-Tisza-vidék neveit is.

A földrajzi nevek vizsgálata során az egyik legfontosabb, ugyanakkor legnehezebb feladat a név eredetének kimutatása. Az etimon ugyanis történeti következtetések levonására adhat alkalmat. Benkő Loránd ilyen szempont szerint fogta vállatóra Anonymus *Borona* helynevét. Itt és könyve más részeiben is ilyen típusú vizsgálat esetén kitér a nézetével nem egyező véleményekre is. Ezt azért tarthatjuk szerencsésnek, mert ezáltal lehetőséget nyújt az olvasó számára, hogy állást foglalhasson a különböző nézetek között. A Névtelen munkájában található *Tasvár~Sárvár* tulajdonnevek kapcsán foglalkozik Benkő Loránd a kettős névadás, illetve a névváltás kérdésével. Ezen helységnevek vizsgálata után azonban arra a megállapításra jut, hogy a *Tasvár* elnevezés valószínűleg a Névtelen találmánya.

P. mester munkájában nemcsak a helynevek, hanem a személynévek is érdekes lehetőségeket rejtenek magukban. Ezek közül is különösen figyelemre méltó a beszélőnevek vizsgálata. Ezek között két nagyobb típust különböztet meg Benkő Loránd. Az első típusba azok a személynévek tartoznak, amelyeknél a nevek jelentése és a családban betöltött szerep között kapcsolat mutatható ki (pl. *Előd, Emesü, Bors*). A második típusban azon személynévek neveit veszi sorra, amelyeknél a nevek jelentése és egy vele kapcsó-

latos esemény között található összefüggés (pl. *Álmos*). Az egyik tanulmányában a szerző Anonymus munkájában fellelhető kun személynveket is elemzi. E tulajdonnevek vizsgálatakor Németh Gyula művét, a *Honfoglaló magyarság kialakulásának* második kiadását (Budapest, 1991.) bírálja.

Az első rész tanulmányaiban a nevek egy harmadik típusával is találkozunk, a népnévvel. Anonymus népnevei közül a szláv népek elnevezései kerülnek a központba. A cikk során Benkő Loránd végigtekinti, hogy az egyes elnevezések alatt mit ért P. mester, illetve, hogy a nevekről milyen névtani megállapításokat lehet levonni. Végül választ ad arra a kérdésre, hogy a Névtelen miért nem érzékeli a népek együvé tartozását. A fejezet utolsó cikkében a Felső-Tisza-vidék kapcsán a szerző a szláv népnévvel közül a *Rutheni*, *Sclavi* és *Bulgari* elnevezésekre újból visszatér.

A második egység vegyes tanulmányai között is találhatunk kapcsolatot. Az első tanulmány elméleti kérdéseket taglal, illetve megoldandó kérdéseket vet fel. A következő két cikk az előzőhöz kapcsolódva egy-egy névtípus jellemzőit vizsgálja. Lazán ehhez a részhez kapcsolható az utolsó öt tanulmány is, amennyiben ezekben is földrajzi nevek állnak a középpontban. A közbülső három közlemény a székelyek kérdéséhez nyújt névtani háttérrel.

A problémafelvetést követően Benkő Loránd a *Fehérvár* és *Földvár* helynevek kapcsán az elnevezés alapjára keresi a választ. *Fehérvár* esetén kimutatja, hogy ez a név a Kárpát-medencében nyelvi örökségként jelenik meg. A *Földvár* nevek vizsgálata kapcsán pedig arra mutat rá, hogy a szó funkcionális tartalma nem a korábban elfogadott 'földből készült vár', hanem 'lepusztult várhely' jelölése volt. A kötet egy későbbi cikkében a szerző a *Vízszamos* és *Szamosfalva* elnevezések közötti kapcsolatot kutatja. Mára a *Vízszamos* elnevezés kihalt, de Benkő megnyugtatóan bizonyítja, hogy a nevek kialakulásának oka a zavaró homonímia elkerülése volt. Az első fejezetben már tárgyalt névváltás kérdéséhez kapcsó-

lódva beszél a Tisza melletti *Tokaj* három lehetséges elnevezéséről (*Hímesudvarhely – Körév – Tokaj*). *Hímesudvarhely* és *Tokaj* azonosítása szerinte lehetetlen. *Körév* esetében azonban csak annyit tud mondani, hogy nem szükséges ez az azonosítás. A cikk további részében a *Tokaj* helynév etimóját veszi vizsgálat alá.

A székelykérdéshez három különböző megközelítéssel nyújt segítséget. Elsőként olyan vízneveket vizsgál meg, amelyek a Székelyföld neveivel mutatnak rokonságot. Ezek elgondolkodtatókká azáltal válnak, hogy mindegyik víznév ritka, éppen ezért véletlen egyezésként magyarázni azokat eléggé nehézkes. A székelység településtörténetéhez nyújt adalékot a következő cikk is, amely rámutat arra, hogy számos közép-bihari helynév a régi Telegdíszterületén is feltűnik. Ez a tanulmány az első rész tagja is lehetne, ugyanis kiindulópontja Anonymus Gestájának 50-51. capitulumuma. A második egységbe történő elhelyezése azonban szükségszerű volt a székelykérdés miatt. A témát a *Kézdi szék* névetimóját cáfoló cikk zárja le. Igaz, választ a kérdésre ez a tanulmány sem tud adni, de rámutat arra, hogy a *Kézdi* név eredetétése a *Keszdi* törzsnévből nem megfelelő. Hasonló bírálatot találunk egy későbbi cikkében is *Dés* nevének etimológiája kapcsán. *Kézdi* névvel ellentétben itt a szerző választ is ad az etimon kérdésében, a *Dés* helynevet ugyanis személynévre vezeti vissza, szemben Melich János latin eredetétésével.

A kötet olvasása során talán a legérdekesebb a szószállítók útvonalait jelölő utak elnevezésének vizsgálata. Benkő Loránd bebizonyítja, hogy azon korábbi feltevések, amelyek a tulajdonnevekben szószavunkat keresték, hibásak. Sokkal inkább egy német jövevényszót kell keresnünk a szavakban, amely kettős átvétellel került a magyarba.

A kötetet lezáró cikk ismételtelen Anonymus munkájához nyúl vissza. A mű 44. capitulumában említett Begej területrészt és a Bega folyó neve közötti kapcsolatot tárja fel a szerző. P. mester munkájához kötődés miatt a tanulmánynak inkább az első

részében kellett volna helyet kapnia, a második egységben való elhelyezkedését ugyanakkor támogatja az a körülmény, hogy a munka e rész többi tanulmányához hasonlóan módszertani kérdéseket is felvet, illetve megválaszol.

A kötet a névtan iránt érdeklődők számára elméleti-módszertani alapot is nyújt-

hat, elsősorban a helynevek tekintetében. Benkő Loránd tanulmánykötetét ugyanakkor a névtannal foglalkozók mellett a történészek és a nyelvtörténészek is haszonnal forgathatják.

Weisz Boglárka